

University of Groningen

Herdenking van pater prof.mag.dr.J.P.M. van der Ploeg O.P.

Noort, E.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2004

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Noort, E. (2004). Herdenking van pater prof.mag.dr.J.P.M. van der Ploeg O.P.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

**Herdenking van pater prof.mag.dr.J.P.M. van der Ploeg O.P. 2004
door E.Noort**

In verkorte vorm uitgesproken in de zitting van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen – Afdeling Letteren- op 10 januari 2005.

Inleiding

Op een foto¹ van Heinrich Ewald, de Göttinger orientalist, heeft zijn leerling Julius Wellhausen met de hand de spreuk over Ismaël, de stamvader van de Arabieren², geschreven. De tekst uit Genesis 16:12 luidt: 'Seine Hand gegen jeden und jedermanns Hand gegen ihn.' Bij een terugblik op het leven en werk van ons mede-lid Van der Ploeg³ lijkt deze spreuk passend. Naast zijn onbetwistbare wetenschappelijke verdiensten was hij maatschappelijk, universitair en kerkelijk een omstreden figuur. Daarbij moet gezegd worden dat deze Akademie hem tot lid verkoos (1958) lang nadat geschriften van zijn hand die voor opschudding zorgden, gepubliceerd waren (1940). Ook het 'Oudtestamentische Werkgezelschap in Nederland (en Vlaanderen)' benoemde hem in 1941, een jaar na de geruchtmakende publicatie tot lid, samen met de joodse, later in Auschwitz vermoorde oudtestamenticus J.L.Palache. Het is een lang leven waarover hier te berichten valt. Zijn wetenschappelijke bibliografie begint in 1933 en eindigt 1992, een tijdsspanne van 59 jaar.

*Vita*⁴

Johannes ('Jan') Petrus Maria van der Ploeg⁵ werd op 4 juli 1909 in Nijmegen geboren in een gezin van zeven kinderen waarvan de vader⁶ schoolhoofd was. Hij overleed in datzelfde

¹ Foto in privé-bezit van de auteur uit de erfenis van Walther Zimmerli (1907-1983).

² Genesis 25:12-18.

³ Een kritische bibliografie voor de jaren 1933-1979 van de hand van W.C. Delsman is te vinden in W.C.Delsman, J.T. Nelis u.a. (Hg.), *Von Kanaan bis Kerala. Festschrift für Prof.Mag.Dr.Dr.J.P.M. van der Ploeg O.P.* (Alter Orient und Altes Testament 211; Kevelaer/Neukirchen-Vluyn, 1982), 513-534. (vgl. N.53).

⁴ 17.9.1926: Intrede in Dominicanenklooster Huissen (noviciaat); 18 sept. 1927 voorlopige geloftes; 18.9.1928 naar Zwolle voor studie Filosofie; 18.9.1930 Kloostergeloftes aldaar. 17.1.1931 naar Le Saulchoir in Kain-La-Tombe (België) voor studie van de theologie; 25 maart 1931 subdiaken; 29 juli 1931 diaken; 6 juli 1932 in Kain/ Le Saulchoir tot priester gewijd. 10 oktober 1932 vertrek naar Rome, studie aan het Angelicum, 9 juli 1934 licentiaat in de theologie; 10 juli 1934 verdediging van de dissertatie over de Knechtsliederen in de tweede Jesaja. 23 juli 1934 benoemd tot docent in Zwolle; 25 nov 1937 Licentiaat in de Bijbelwetenschap voor de Pauselijke Bijbelcommissie (Rome). Op 7 januari 1938 benoemd tot docent aan het Albertinum, Nijmegen; opnieuw 15 jan 1946. 28.11.1946 doctoraatsexamen in de bijbelwetenschap voor de Pauselijke Bijbelcommissie (Rome)

11.12.1946 naar Palestina (École Biblique, Jeruzalem) verblijf tot 11 december 1947; 7 januari 1948, terugkeer naar het Albertinum; 28 juni 1948 in Rome examen ad gradus en 6 juni 1950 in de kapel van het Albertinum tot Magister gecreëerd. 30 juli 1951 benoemd tot hoogleraar Oude Testament en Hebreeuws KUN; inaugurele oratie 12 oct. 1951; 1955 uitbreiding van de leeropdracht met het Syrisch; 1958 Lid van de KNAW; 1960-1961 Rector Magnificus van de KUN (RU). 15 maart 1962- 6 mei 1962 reis naar Jeruzalem voor ontrolling en bestudering van de rollen uit grot 11. 1963 –titulair choorbisschop van Amid in Zuid-Turkije (Diar-Bekr); 1967 deelname aan bisschoppenconferentie te Rome; persoonlijke theoloog van de aartsbisschop van Trivandrum (Kerala, Znd-India)

1979 Emeritaat ; vdPloeg 70 jaar. Het hem gewijde Festschrift verschijnt in 1982; 1980 Mitgied der Pontificia Academia Theologica, Rome; 1999 doctor h.c van de universiteit van Madras (Department of Christian Studies) India; 04.08.2004 overleden in Nijmegen; 07.08.2004 begraven in Rijckholt na mis volgens Tridentijnse ritus.

⁵ Meestal wordt als auteursnaam J.P.M. van der Ploeg gebruikt. Een enkele keer wordt de kloosternaam Servatius (S.) toegevoegd, soms alleen de eerste voorletter. Hier wordt de naam aangeduid zoals hij op de publicatie verschijnt.

⁶ Harke Antonius van der Ploeg. Gehuwd met Petronella Anna Snijders.

Nijmegen op 4 augustus 2004, een maand na zijn 95e verjaardag. Na alle turbulenties uit de jaren zeventig en tachtig was het stil en eenzaam om hem geworden.

Na de HBS in Maastricht leerde hij het kloosterleven kennen bij de Franse dominicanen in Rijckholt. Die verbondenheid met Maastricht bleef, getuige zijn kloosternaam Servatius. In Rijckholt is hij na een Tridentijnse mis⁷ begraven. Zijn leven, zijn opleiding en de ontwikkeling van zijn visie op geloof, religie en wereld speelde zich voor een groot gedeelte binnen de instituten van zijn kloosterorde, de Dominicanen, af. Na een noviciaat in Huissen volgde een studie filosofie in Zwolle, theologie in le Saulchoir, toen in Kain-La-Tombe (B) gevestigd. Daar werd hij 1932 tot priester gewijd. In Rome verdedigde hij aan het Angelicum in 1934 zijn dissertatie over de Knechtsliederen in Jesajja 40-55. In Rome behaalde hij voor de Pauselijke Bijbelcommissie⁸ eveneens het licentiaat⁹ in de bijbelwetenschap (1937) en promoveerde op 28 november 1946 voor de tweede keer met de studie '*Fondaments bibliques d'une sociographie d'Israël*'¹⁰ *au temps des rois*'¹¹ Intussen had hij docentschappen vervuld in Zwolle en aan het Albertinum in Nijmegen. 1951 werd hij tot hoogleraar Oude Testament benoemd in Nijmegen, vanaf 1955 ook voor het Syrisch. 1960-1961 was hij Rector Magnificus.

Door de ontwikkelingen in de Katholieke Kerk na het Tweede Vaticaans concilie nam hij de rol van een *defensor fidei* op zich. Zijn scherpe polemieken dreven hem steeds meer in de isolatie. Hoewel ordensman verliet hij in 1970 het Albertinum en ging op zichzelf wonen. De hem bij zijn emeritaat verleende onderscheiding werd tot twistappel toen publicaties uit 1940 en 1954, waaronder die over het '*Joodsche vraagstuk, een maatschappelijk probleem*' opnieuw in de openbaarheid kwamen.

Hier zijn kort de velden te beschrijven waarop de belangrijkste bijdragen van van der Ploeg te memoreren zijn: 1. het werk aan de Dode Zee rollen 2. de studies over de Syrische kerken en hun handschriften in Zuid-India 3. de oudtestamentische exegetische bijdragen.

Aan het slot zal ik ingaan op de publicaties die antisemitisch zijn genoemd. Zijn kerkelijke polemieken zijn geen object voor een herdenking in deze Akademie. Zij komen slechts zijdelings ter sprake.

De Dode Zee rollen

De voltooide tweede promotie in de bijbelwetenschap in 1946 gaf hem de gelegenheid naar Palestina te reizen en zo verbleef hij een vol jaar in de befaamde *École biblique* in Jeruzalem¹². Het was een cruciale tijd waarin de autoriteit van het Britse mandaat afbrokkelde, het besluit van de Verenigde Naties over de deling van Palestina in een joodse en een arabische staat tot stand kwam¹³ en het land zelf door terreur en contra-terreur in chaos verzonk. In die tijd werden de eerste vondsten gedaan die de kennis van het vroege Jodendom zouden revolutioneren, de zgn. rollen van de Dode Zee. Vier van deze rollen waren op 19 juli 1947 in handen gekomen van Mar Athanasius Yehoshua Samuel, de archimandriet van het

⁷ Het was de wens van Jan van der Ploeg met een mis volgens de Syrische ritus begraven te worden. Door zijn overlijden in de vakantietijd was het echter onmogelijk het daarvoor benodigde koor bij elkaar te krijgen.

⁸ De Pontificia Commissio Biblica was door Leo XIII in 1902 ingesteld en door Pius X in 1904 bevoegd verklaard om canonieke academische graden in de bijbelwetenschap te verlenen, een recht dat de commissie in 1971 weer verloor (schriftelijke mededeling Peter Nissen, Nijmegen).

⁹ 25-11-1937.

¹⁰ Nijmegen/Rome 1946: XXI + 425 blz.

¹¹ 'The Social Study of the Old Testament', *Catholic Biblical Quarterly* 10 (1948), 72-80; 'Les chefs du peuple d'Israël et leurs titres', *Revue Biblique* 57 (1950), 40-61; 'Les pauvres d'Israël et leur pitié', *Oudtestamentische Studiën* 7 (1950) 236-270; 'Studies in Hebrew Law', *Catholic Biblical Quarterly* 12 (1950), 248-259, 416-427; 13 (1951), 25-43, 164-171, 296-307; 'Les nobles israélites', *Oudtestamentische Studiën* 9 (1951) 49-61; 'Les anciens dans l'Ancien Testament', *FS H. Junker*, Trier 1961, 175-191;

¹² 11 december 1946-11 december 1947.

¹³ 29 november 1947.

syrisch-orthodoxe St. Marcusklooster in de Oude Stad van Jeruzalem. Van der Ploeg, die vanwege zijn belangstelling voor de Syrische traditie¹⁴ reeds tweemaal bij de bisschop op bezoek was geweest¹⁵ werd eind juli 1947 uitgenodigd een oordeel over de rollen te geven. Daarmee was hij na een ondeskundig ambtenaar¹⁶ van het Palestijns Oudheidkundig Museum¹⁷ de tweede buiten de kring van bedoeïenen, handelaren en monniken, die de rollen onder ogen kreeg. Het ging daarbij, zoals wij nu weten om de grote Jesajarol, de ‘Peshar op Habakuk’, en de ‘Regel der Gemeenschap’ verdeeld over twee rollen¹⁸, alle uit grot 1¹⁹. Van der Ploeg komt de eer toe als eerste de Jesajarol te hebben geïdentificeerd. Hoewel niet paleografisch geschoold herkende hij een aantal teksten van de Ebed Jahwe liederen. Ook was hem duidelijk dat het om oude handschriften ging. Maar alle pogingen de echte ouderdom te bepalen mislukten. Mar Samuel wilde niet in contact gebracht worden met experts van de Hebreeuwse Universiteit, noch met die van Schocken-Library. Wel stemde hij toe in het raadplegen van een door van der Ploeg niet met name genoemde ‘joodse geleerde uit Amsterdam, die in Jeruzalem verbleef.’²⁰ Het blijkt te gaan om Isac Leo Seeligmann, toentertijd curator van de Bibliotheca Rosenthaliana in Amsterdam en later hoogleraar bijbelwetenschap in Jeruzalem.²¹ Hij had die dag een dringende, niet te verzetten afspraak. En zo mislukte het bezoek. Was het anders gelopen dan zouden wellicht twee Nederlandse geleerden met een wereldprimeur voor de dag zijn gekomen. Ook het verzoek van van der Ploeg de kruiken waarin de rollen gevonden zouden zijn voor typologisch onderzoek naar de École Biblique te sturen, werd niet gehonoreerd.²² Gedurende zomer, herfst en winter 1947 raadpleegde Mar Samuel verschillende deskundigen, maar niemand kon en wilde de ouderdom van de rollen bevestigen. Het keerpunt kwam op donderdag 19 februari 1948. Monniken van het klooster gaven John C. Trever, fellow van de American School of Oriental Research in Jeruzalem toestemming de rollen te fotograferen, bovendien hoorde hij in tegenstelling tot van der Ploeg het vondstverhaal.²³ Trever had meer moeite de Jesajatekst te identificeren, maar bracht het schrift onmiddellijk in verband met de tot dan toe oudste bekendste tekstvondst, de Papyrus Nash met het *Shema* en de Decaloog uit de tweede eeuw voor Chr. De ban was gebroken toen William Foxwell Albright van John Hopkins, een

¹⁴ J.P.M. van der Ploeg, *Oud-Syrisch monniksleven*, Leiden 1942.

¹⁵ J.P.M. van der Ploeg, *Vondsten in de woestijn van Juda* (Aula 447; Utrecht/Antwerpen, 1970).

¹⁶ Stefaan Hanna Stefaan. Hij was geen kenner van de materie en achtte de rollen niets waard.

¹⁷ Nu bekend als “Rockefeller Museum”, even buiten de stadsmuur van het Oude Jeruzalem.

¹⁸ 1QIsa^a, 1QpHab; 1QS (‘Manuel of Discipline’,). 1QS was oorspronkelijk één rol, maar bij één van de eerste pogingen tot afrollen waarschijnlijk gebroken (J.C. Trever, ‘Preliminary Observations on the Jerusalem Scrolls’, *BASOR* 111 (okt. 1948), 11; J.P.M. van der Ploeg, *Vondsten*, 23 noteert dat om niet-bijbelse teksten gaat). Nomenclatuur volgens F. García Martínez & E. J. C. Tigchelaar, *The Dead Sea Scrolls. Study Edition, Volume One 1Q1-4Q273* (Leiden/New York/Köln; 1997), xi-xii.

¹⁹ Mar Samuel was ook in het bezit van een vierde (vijfde) rol: 1QapGen ar, het Aramese Genesis Apocryphon, gedurende der eerste jaren ‘Rol van Lamech’ genoemd. Het geschrift was in een slechte toestand en kon pas jaren later ontrold worden. Van der Ploeg kreeg het niet te zien.

²⁰ J.P.M. van der Ploeg, *Vondsten*, 24.

²¹ Mijn vermoeden dat het om Isac Leo Seeligmann (1907-1982) ging werd geverifieerd door Emanuel Tov in Jeruzalem. Hij loste ook de chronologische puzzle op. Seeligmann, die Theresienstadt had overleefd, emigreerde pas in 1949 vanuit Nederland naar Israël. Hij was echter in de zomer van 1947 aanwezig op het eerste ‘World Congress of Jewish Studies’ in Jeruzalem. De weduwe van prof. Seeligmann bevestigde tegenover Emanuel Tov het mislukken van de afspraak en de spijt van Seeligmann dat een historische kans verloren was gegaan.

²² De archimandriet beschikte niet over de kruiken. Zij kwamen later in handen van E.L. Sukenik.

²³ John C. Trever, hoogleraar aan Drake University, Des Moines/Iowa was fellow van ASOR voor het jaar 1947/48. Fotografisch was hij uitstekend geëquipeerd. John G. Hill van Los Angeles had ASOR een donatie van 100 \$ gegeven ‘to assist Dr. Trever in making a photographic record of life in Palestine’: *BASOR* 107 (1947), 3. Fotograferen was een deel van zijn taak. Bovendien had hij naast enige paleografische kennis een afbeelding van Papyrus Nash tot zijn beschikking. Aan hem zijn de uitstekende fotografische opnamen van de eerste rollen te danken.

erkende epigrafist en paleoloog, foto's toegestuurd kreeg met de vraag om advies en perkerende post op 15 maart 1948 antwoordde: 'My heartiest congratulations on the greatest manuscript discovery of modern times'²⁴ Wat betreft de bijbelwetenschap had hij gelijk. Daarna begon de publicatiegolf met de eerste bekendmaking op 11 april 1948.²⁵ Naast deze eerste lijn liep echter een tweede. De archeoloog E.L.Sukenik, hoogleraar aan den Hebreeuwse Universiteit, kreeg bij een antiekhandelaar in Jeruzalem een fragment te zien waarvan hij het schrift vond lijken op dat van de ossuaria, die hij kende. Op 29 november 1947 kocht hij enkele rollen²⁶ in Bethlehem en twee kruiken waarin deze zouden zijn gevonden. Hij stond voor hetzelfde dilemma als van der Ploeg. De teksten zijn oud, maar hoe oud? Hij kreeg zelfs in februari 1948 naast de al door hem verworven de rollen, op neutraal terrein, de YMCA tegenover het King David, de rollen²⁷ te zien die in het bezit waren van Mar Samuel, maar retourneerde die op 6 februari 1948, 12 dagen²⁸ voordat zij aan de American School werden aangeboden.²⁹

Ook collega's van Sukenik aan de Hebreeuwse Universiteit waren niet zeker van hun zaak. In notities uit Sukeniks dagboek blijkt dat ook hij aarzelt. Hij denkt aan een *genizah* als vindplaats³⁰, vindt het schrift op de rollen vergelijkbaar met een epitaaf voor de Judeese koning Uzzia, maar kan de kruiken typologisch en chronologisch niet plaatsen.³¹ Hij denkt over de tekstfragmenten: "I'm afraid of going too far in thinking about them. It may be that this is one of the greatest finds ever made in Palestine, a find we never so much as hoped for."³² Na de pers aankondigingen van de American School op 11 april, die daarmee met de eer gaat strijken, gaat Sukenik in de tegenaanval. Op dat moment wisten de Amerikanen niets van de rollen in het bezit van Sukenik, omgekeerd was dat wel het geval. Sukenik corrigeert enige fouten in het eerste persbericht en claimt de eerste te zijn die de rollen op de juiste waarde schatte. Die claim is geaccepteerd door de meeste onderzoekers: 'E.L.Sukenik, de eerste geleerde die zich bewust was van de ouderdom en het belang van de Dode Zee rollen'³³ en 'Sukenik seems to have been the first to recognize the antiquity of the new documents'³⁴. De exacte toedracht is moeilijk te achterhalen. Sukenik heeft zeker met de mogelijkheid gespeeld dat de vondsten een omwenteling in het onderzoek zouden kunnen betekenen. Dat hij echter op dezelfde wijze zekerheid had als Trever en Albright kan niet bewezen worden.

²⁴ Geciteerd bij J.C. Trever, 'The Discovery of the Scrolls', *The Biblical Archaeologist* XI (1948, nr.3), 46-57, hier 55.

²⁵ ASOR- bureau in Yale, New Haven met persverklaring en stukken in de Times van 12 april en de New York Times van 25 april 1948. Persverklaring van E.L.Sukenik van 26 april 1948. W.F.Albright, 'Notes from the President's Desk, BASOR 110 (april 1948), 2v. (gedateerd 19 mei 1948). Hierin stelt Albright dat Jesajarol paleografisch ouder is dan Papyrus Nash en lijkt op dat van de Edfu Papyri (3e eeuw v.Chr.). Hij noemt de vondsten 'an almost incredible discovery' '(that) will revolutionize intertestamental studies' (p.3).

²⁶ 1QM (1QWar Scroll), 1QH (1QHodayot^a), op 21 december 1947 de tweede Jesajarol (1QIsa^b).

²⁷ Volgens Sukenik zelf in ieder geval 1QIsa^a en 1QS.

²⁸ Volgens J.C.Trever, 'Discovery', 46 werd hij benaderd op woensdag 18 februari 1948.

²⁹ Hoewel Sukenik middelen verkreeg de rollen te kopen wilde Mar Samuel voor de publicatie en de hem (terecht) voorgespiegelde, daarmee gepaard gaande waardevermindering liever met de Amerikanen in zee gaan. Met de verkoop vlotte het niet echt. De beroemde advertentie in de Wall Street Journal van 1 juni 1954 'THE FOUR DEAD SEA SCROLLS. Biblical manuscripts dating back at least 200 B.C. are for sale...' leidde er tenslotte toe dat de zoon van Sukenik, Y.Yadin, via een stroman de rollen voor Israel verwierf voor de som van 250.000 \$. Mar Samuel had er \$ 100 voor betaald.

³⁰ E.L.Sukenik, *mgylwt gnwzwt*, Jerusalem 1948 (I).

³¹ Dagboek 29 Nov. 1947: 'It's difficult for me to say anything about their date. I took them' (E.L.Sukenik, *The Dead Sea Scrolls of the Hebrew University*, red. N.Avigad, Jerusalem 1955, 17 [Hebr. 1954]).

³² Dagboek 1 December 1947 (E.L.Sukenik, *Dead Sea Scrolls*, 17).

³³ C.Rabin, Y.Yadin (eds.), *Essays on the Dead Sea Scrolls. In Memory of E.L.Sukenik*, Jerusalem 1961, 5 (Hebr.).

³⁴ J.C.Vanderkam, *The Dead Sea Scrolls Today*, Grand Rapids/Mi 1994, 5.

Alle uitingen daaromtrent, voor zover mij bekend, zijn *post festum*, d.w.z. nadat Trever en Albright hun ontdekking wereldkundig hadden gemaakt.

Terug naar de rol van van der Ploeg. De verwijten die hem later over het missen van een historische kans gemaakt zijn, gaan van een kennisstand uit die op dat moment niet aanwezig was. Iedereen tastte in het duister. Toch blijft het ironisch dat van der Ploeg bij zijn bezoek aan Mar Samuel over een camera beschikte. Hij die in zijn latere leven de leer vaak boven mensen stelde, stelde nu de mensen boven de tekst. Hij heeft geen poging gedaan iets van de rollen te fotograferen, daarentegen wel de bisschop, de monniken en het klooster. De foto's heeft hij bij een later bezoek aan het klooster cadeau gedaan.³⁵

Maar er zijn meer coïncidenties. Op de dag dat Sukenik zijn eerste rollen in Bethlehem kocht en de Verenigde Naties tot deling van Palestina besloten, 29 november 1947, vloog degene, die later als eerste ondubbelzinnig de ouderdom van de rollen zou bevestigen, W.F. Albright, van Damascus naar Cairo voor opgravingen in de Sinai. Hij kreeg daar van 12-17 januari 1948 bezoek van J.C. Trever³⁶, een maand voordat die de rollen onder ogen kreeg. Albright zelf keerde half februari weer terug naar Baltimore waar hij korte tijd later post uit Jeruzalem kreeg.....

Terug in Nederland bleef van der Ploeg geïnteresseerd in de ontwikkelingen rondom de rollen van de Dode Zee. In de tijd van 1950 tot en met 1958, het jaar waarin hij tot lid van de KNAW werd benoemd, publiceerde hij een monografie en 29 artikelen en recensies³⁷ over deze materie. In de memorie voor het lidmaatschap werd deze expertise expliciet geroemd. Van der Ploegs verblijf en contacten in en met de Dominicaanse École biblique in Jeruzalem, het instituut dat spoedig na de ontdekking van de rollen een leidende rol zou gaan spelen in de bestudering van de teksten, bleven cruciaal. Na nieuwe vondsten in 1956 bood Roland de Vaux, van de École biblique en President van de Trustees van het Palestine Archaeological Museum ('Rockefeller Museum') van der Ploeg per brief van 7 juni 1959³⁸ aan de publicatierechten van een aantal rollen en fragmenten te verwerven voor de KNAW. Wel waarschuwde hij dat de prijs rond de 30.000 Britse ponden³⁹ zal liggen. De leden Vriezen en Van Unnik, mede namens van der Ploeg stelden op 10 juli 1959 het Letteren bestuur voor tot koop over te gaan, eventueel met steun van ZWO. Dat gebeurde met twee contracten van 23 december 1961 voor de 'Aramese Targum van Job'⁴⁰ en op 12 december 1962⁴¹ voor het andere materiaal uit grot 11.⁴² Het mag met alle duidelijkheid gesteld worden: de brug van de vondsten in grot 11 in Qumran naar het Nederlands onderzoek van de Dode Zeerollen loopt via van der Ploeg. Dat is zijn historische rol. De Akademie gaf de opdracht voor publicatie aan van der Ploeg en de jonge Adam van der Woude. De Job-Targum was verreweg de belangrijkste tekst en het werk werd voortvarend ter hand genomen. Van der Ploeg had al op 9 november 1959 in de

³⁵ J.P.M. van der Ploeg, *Vondsten*, 24v.

³⁶ W.F. Albright, 'Exploring in Sinai with the University of California African Expedition', *BASOR* 109 (1948), 5-20, hier 9.

³⁷ Zie de bibliografie van W.C. Delsman, in: *Von Kanaan bis Kerala. FS J.P.M. van der Ploeg* (AOAT 211, Kevelaer/Neukirchen-Vluyn 1982), 513-534.

³⁸ Excerpt in archief Letterkunde 13 juli 1959, nr 1026.

³⁹ In de brief van Vriezen en van Unnik aan het bestuur van Letterkunde van 10 juli 1959 wordt dit bedrag gecijferd op 300.000 fl.

⁴⁰ 11Q10 (11QtgJob).

⁴¹ 11Q 2-9; 11Q11-18; 11Q20-31.

⁴² Voor de gegevens zie het woord vooraf in F. García Martínez, E.J.C. Tigchelaar, A.S. van der Woude, *Qumran Cave 11 ii 11Q2-18 11Q20-31* (Discoveries in the Judaean Desert XXIII; Oxford, 1998), xiii.

Akademie een eerste voordracht gehouden ‘Bijbelverklaring te Qumrân’.⁴³ Hij analyseerde het genre van de *pešer*-literatuur, die hij liever *midrašim* wilde noemen, en vergeleek die met de allegorische exegese van de patres. Daarna zocht hij naar hermeneutische consequenties. Wie terugkijkt ziet hier een geleerde staan met duidelijke vragen aan nieuw ontdekte teksten en met een programma.

Van der Ploeg en van der Woude reisden op 15 maart 1962 naar Jeruzalem voor de bestudering van het handschrift. Van der Ploeg keerde op 6 mei terug en hield één week later, op 14 mei een eerste lezing over de Targum, hier in de Akademie.⁴⁴ Het gaat om verreweg de oudste Targum tot nog toe. Volgens van der Ploeg is het waarschijnlijk dat dit de Targum was die Gamaliel in handen had. Het Aramees van de Targum ligt dicht bij de taal die Jezus sprak (en bij die van het Genesis Apocryphon).

De voordracht is geleerd, maar toch tekent zich al iets af van het verdere verloop van het Qumranonderzoek in Nederland. Sprak van der Ploeg, de senior, voor de KNAW – van der Woude werd pas 12 jaar later lid- was het de junior van der Woude die op het grote internationale congres van oudtestamentici in Bonn onder het presidentschap van Martin Noth eind augustus 1962 een lezing over de Jobtargum hield en daarmee furore maakte.⁴⁵

Van der Ploeg werkte als eenling in Nijmegen, van der Woude stichtte in Groningen het Qumran-Instituut en zo verschoven langzaam maar zeker de gewichten. En wanneer na een groot aantal voorpublicaties in 1998 het grote deel met de definitieve publicaties van alle Nederlandse teksten verschijnt, is het een Gronings deel. Volgens het woord vooraf: ‘Prof. Van der Ploeg notified us that he no longer wished to be involved in the publication of the manuscripts’.⁴⁶ Onbetwistbaar blijft echter zijn aandeel in de editio princeps van de Targum, bij een aantal vertalingen en bij de voorpublicatie van een groot aantal andere teksten.⁴⁷

Nog op een ander veld heeft van der Ploeg zich wakker geslagen. De KNAW had een Qumrancommissie⁴⁸ benoemd waaraan de beide uitgevers van de teksten verantwoording schuldig waren. In de commissie leefde het oer-Hollandse koopmansgevoel dat na het betalen van de grote som gelds de Nederlandse wetenschap er ook ten volle van profiteren moest. Dat leidde tot de discussie of de teksten zo snel mogelijk moesten worden gepubliceerd, of binnen een selecte kring Nederlandse wetenschappers (de commissieleden inclusief) zolang moesten worden bestudeerd dat er bij uiteindelijke publicatie niet veel meer aan toe te voegen was.⁴⁹

Hier speelde zich in de jaren zestig in micro-formaat de discussie tussen de have’s en de have not’s af, die internationaal in de jaren 90 tot de toegankelijkheid van alle wetenschappers tot alle teksten zou leiden. Van der Ploeg koos in een brief aan het Letteren-bestuur van 2 november 1968 – en dat siert hem- duidelijk voor de eerste optie, een snelle publicatie, in navolging van de eerste zeven door de Amerikanen en Israeli’s gepubliceerde rollen.⁵⁰ Voor

⁴³ J.P.M. van der Ploeg, ‘Bijbelverklaring te Qumrân’, *Mededelingen KNAW- Afd. Letterkunde* NR 23, 1960, 207-229.

⁴⁴ J.van der Ploeg, *Le Targum de Job de la grotte 11 de Qumran (11Q²gJob)*. *Première Communication*, (Mededelingen KNAW – afd. Letterkunde –NR deel 25- No 9, Amsterdam 1962).

⁴⁵ A.S. van der Woude, ‘Das Hiobtargum aus Qumran Höhle XI’, *Supplements to Vetus Testamentum* IX, Leiden 1963, 322-331.

⁴⁶ F.García Martínez, E.J.C.Tigchelaar, A.S.van der Woude, *Qumran Cave 11 ii 11Q²-18 11Q²⁰-31* (Discoveries in the Judaean Desert XXIII; Oxford, 1998), xiv.

⁴⁷ Bij het vijftienvijftig jarig bestaan van het Oudtestamentisch Werkgezelschap in 1965 schrijft Th.C.Vriezen een overzicht over het oudtestamentisch onderzoek in Nederland van 1940-1965. Onder het kopje *Qumran* worden de volgende namen vermeld (tussen haakjes het aantal publicaties) : H.A.Brongers (3); A.H.Edelkoort (1); H.Kosmala (1); B.Jongeling (1); J.van der Ploeg (19); A.S.van der Woude (9); A.van Selms (1).

⁴⁸ Leden waren volgens de notulen: M.A.Beek (UvA), R.Schippers (VU), Th.C.Vriezen (RUU), W.C.van Unnik (RUU), W.K.Grossouw (KUN), M.David (RUL).

⁴⁹ Notulen van de commissie van 8- juni 1962 en 11 maart 1963.

⁵⁰ Notulen van de commissie van 8- juni 1962 en 11 maart 1963.

de Job-Targum lukte dat ook , maar het duurde uiteindelijk 32 jaar voordat het definitieve resultaat op tafel lag.

De tijd van 1962 tot 1971 is van der Ploegs grote tijd in het Qumran-onderzoek. De rollen zijn door de KNAW gekocht en Nederland staat mee in de voorste rij bij de bestudering van de tekstvondsten. Tussen 1959 en 1971 verschijnen vier monografieën van zijn hand, waaronder de *editio princeps* van de Aramese Job-Targum⁵¹, een geannoteerde vertaling van de Rol van de Oorlog (1QM)⁵² en verder nog 22 artikelen en recensies⁵³. Het verschuiven van de aandachtsvelden daarna kan aan de bibliografie worden afgelezen. Voor de tijd van 1971-1992 kunnen nog slechts vier artikelen en zes recensie over de Dode Zeerollen worden genoteerd.⁵⁴

Het Syrisch Christendom

Continu⁵⁵ blijft de belangstelling voor het Syrisch Christendom zowel in het Midden-Oosten zelf als in zijn, voor hem nog belangrijkere Indiaase vorm. Het was een studie over Oud-Syrisch monniksleven uit 1943, die hem in 1947 bij Mar Samuel liet belanden waar hij de Dode Zeerollen voor het eerst te zien kreeg. De spiritualiteit van de Thomaschristenen in India sprak hem aan en die bleef hem zijn leven lang vergezellen. Als hij op 2 juli 1972 zijn veertigjarig priesterjubileum viert gebeurt dat volgens de Oosterse liturgie⁵⁶, en zijn uitvaartmis op 7 augustus 2004 zou volgens zijn wens volgens de Syrische ritus gecelebreerd moeten worden.⁵⁷

Anders dan bij zijn in de verhitte atmosfeer van de jaren tachtig omstreden benoeming tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw waren de eerbewijzen uit het Oosten onaangevochten. In 1963 werd hij tot titulair choorbisschop van Amid binnen het patriarchaat van Antiochië benoemd en in 1999 verleende Universiteit van Madras hem een ere-doctoraat

⁵¹ J.P.M. van der Ploeg, A.S. van der Woude (avec la collaboration de B.Jongeling), *Le targum de Job de la grotte XI de Qumrân*, Leiden 1971.

⁵² J.P.M. van der Ploeg, *Le Rouleau de la Guerre traduit et annoté* (STDJ 2, Leiden 1959).

⁵³ Zie de bibliografie van W.C.Delsman, in: *Von Kanaan bis Kerala. FS J.P.M. van der Ploeg* (AOAT 211, Kevelaer/ Neukirchen-Vluyn 1982), 513-534.

⁵⁴ Deze bibliografische notities over het werk van van der Ploeg zijn een vervolg op de bibliografie van W.C.Delsman (zie vorige noot), die tot 1979 liep: **Qumrân**: -‘Les manuscrits de la grotte 11 de Qumrân’, *RdQ* 12 (1985), 3-15; -‘Fragments de Psaumes de Qumrân’, in: *Intertestamental Essays in Honour of Józef Tadeusz Milik*, Cracow 1992, 233-237; **Syrisch Christendom**: -*The Syriac Manuscripts of the St. Thomas Christians*, Bangalore 1983, cf. S.P.Brock, *Sobornost* 6 (1984), 112-113; E.R.Hambye, *OrChrPer* 51 (1985), 479-480; ‘Les chrétiens de Saint Thomas et le nestorianisme’ in: *After Chalcedon*, Leuven 1985, 401-414;; -*The Book of Judith (Daughter of Merari). Syriac Text with Translation and Footnotes*, Kottayam/Kerala 1991, cf. A.S.van der Woude, *JSJ* 23 (1992), 129-130; - ‘Some Remarks on a Newly Found Syriac Text of the Book of Judith’, in: *Scriptures and the Scrolls*, Leiden 1992, 125-134; **Psalmen**: ‘Notes sur quelques psaumes’, in: *Mélanges bibliques et orientaux en l’honneur de M. Mathias Delcor*, Kevelaer 1985, 425-430; **Recensies**: -Ph. Davies, *1QM, The War Scroll from Qumran*, Rome 1979, in: *ThLZ* 104 (1979), 429-431; - P.Beauchamp, *L’un et l’autre Testament. Vol. 1*, Paris 1976, in: *ThLZ* 104 (1979), 100-101; -B.Thiering, *Redating the Teacher of Righteousness*, Sydney 1979, in: *JSJ* 11 (1980), 113-116 en 223; -H.Lichtenberger, *Studien zum Menschenbild in Texten der Qumrangemeinde*, Göttingen 1980, in: *JSJ* 13 (1982), 202-204; -*Studies in Judaica, Karaitica and Islamica. Presented to Dr. Leon Nemoy on his 80th Birthday*, in: *BiOr* 45 (1988), 405; -P.Beauchamp, *L’un et l’autre Testament. Vol. 2, Accomplir les Écritures*, Paris 1990, in: *ThLZ* 116 (1991), 345-346;

⁵⁵ Van 1933-1971 één monografie, acht artikelen en drie recensies; van 1979-1992 twee monografieën, zeven artikelen en twee recensies.

⁵⁶ ‘Ik heb deze liturgie willen vieren in een ritus der Kerk van het Oosten omdat ik mij daartoe zozeer voel aangetrokken: het is daarin duidelijker dan in de nuchtere eb steeds meer nuchter wordende liturgie van het Westen, dat vde dienst van God op aarde een afglans is van Zijn hemelse dienst; het ontzagwekkend geheim dat vin de liturgie wordt voltrokken komt daarin zo heerlijk tot uitdrukking’ (J.P.M.van der Ploeg, in: ‘Bij mijn veertigjarig priesterfeest’, *Veertig preken over Geloof en Evangelie*, Tilburg 1978, 215-218, hier 217

⁵⁷ Uitvaartmis in de Cenakelkerk op de Heilige Landstichting, begrafenis in Rijckholt (Zuid-Limburg). Uiteindelijk werd het een Tridentijnse mis, zie noot 7.

vanwege zijn pionierswerk op het gebied van de Syrische handschriften in India. Tijdens de bisschoppensynode in Rome in 1967 werd hij door de aartsbisschop van Trivandrum uitgenodigd als diens persoonlijke theoloog op te treden.⁵⁸ Letterlijk monnikenwerk was het verzamelen, bestuderen en classificeren van de zowel Oost-Syrische (Nestoriaanse) als West-Syrische (Jakobitische) handschriften in het bezit van bibliotheken en particulieren in Zuid-India, speciaal in Kerala aan de Malabaarse kust. Hij voegde daar de studie van de reeds bekende Syrische handschriften uit de grote bibliotheken van Europa aan toe.⁵⁹ Één van de handschriften, het boek Judith⁶⁰ met opmerkelijke varianten, gaf hij uiteindelijk zelf uit. Hoewel zijn interesse aan het Oosters christendom vroeger gewekt was, komt in de omgang met de kerken uit de Syrische traditie naar voren wat hij in de kerk van het Westen en speciaal in de Nederlandse mist: de continuïteit in de omgang met de traditie. Daarom is zijn wens: ‘that the Christians of St Thomas may strive to conserve their identity, to study their traditions and love them. The identity of a group is firmly linked with the love for its tradition. Let nobody forget this fundamental truth’⁶¹ Hier vond hij een traditie waarin hij zich thuisvoelde en waar hij zowel zijn filologisch en historisch als liturgisch en kerkelijk interesse kwijt kon.

Het exegetische werk

De dissertatie over de Knechtsliederen in Deutero-Jesaja⁶² (1934) is lange tijd een standaardwerk voor katholieke exegeten geweest. Opvallend is de brede discussie met historisch-kritische⁶³ (protestantse) uitleggers.⁶⁴ Niettemin is hier de lijn aantoonbaar die in zijn hele exegetische werk zichtbaar wordt. Waar de kerkelijke traditie en doctrina op het spel staan worden zijn studies apologetisch. Zo komt hij bij de Knechtsliederen uit op de klassieke messiaanse interpretatie⁶⁵ en in de discussie over het Imanuel-woord uit Jes. 7:14 en de maagdelijke geboorte houdt hij minimaal overeen dat niet uitgesloten kan worden dat de profeet zelf als aan een “maagd” gedacht heeft.⁶⁶

⁵⁸ Brief van J.P.M. van der Ploeg aan het College van Curatoren van de KUN 31.7.1967.

⁵⁹ J.P.M. van der Ploeg, *The Christians of St. Thomas in South India and their Syriac Manuscripts* (Placid Lectures Series 3; Bangalore, 1983).

⁶⁰ J.P.M. van der Ploeg, *The Book of Judith (Daughter of Merari). Syriac Text with Translation and Footnotes*, Kottayam 1991.

⁶¹ J.P.M. van der Ploeg, *The Christians*, xii.

⁶² J.S. van der Ploeg, *Les chants du serviteur de Jahvé dans la seconde partie du livre d’Isaïe (chap. 40-55)*, Paris 1936.

⁶³ In de levensschets van Marit Monteiro, ‘Jan van der Ploeg’, *Dominicaans bulletin* 39 (september 2004), 1 wordt opgemerkt dat van der Ploeg kritiek kreeg omdat hij ‘teveel protestantse theologen met instemming had aangehaald’ en dat daarom de verdenking van ‘modernisme’ ontstond. ‘Misschien verklaart dit incident mede waarom van der Ploeg zich van een vernieuwende wetenschapper tot strenge hoeder van de kerkelijke orthodoxie ontwikkelde.’ Het is m.i. niet erg waarschijnlijk dat de grondige, maar uiteindelijk zeer traditionele dissertatie van van der Ploeg een dergelijk effect zou hebben gehad. De wijze van argumentatie die ook in zijn later wetenschappelijk werk een rol speelt, is in deze eerste dissertatie volop aanwezig. Vakwetenschappelijk vernieuwend voor Jesaja zijn de *latere* houders van de leerstoel OT geweest: W.A.M. Beuken en U. Berges. Wel moet daarbij aangetekend worden dat de aansluiting van de katholieke exegese op internationaal wetenschappelijk vlak toentertijd nog een lange weg te gaan had. Op die route hebben van der Ploeg en zijn voorganger Alfrink grote verdiensten.

⁶⁴ O.a. B. Duhm, K. Budde, K. Marti, S. Mowinckel, H. Gunkel, E. Sellin, P. Volz, F.M. de Liagre Böhl, A. Jeremias, O. Eissfeldt.

⁶⁵ ‘Toute idée politique est absente des chants du Serviteur; rien d’indique qu’il sera le fils de David que les Juifs s’imaginaient, établissant son règne pas ses conquêtes militaires et politiques, mais il sera le Messie, sans doute le Roi-Messie, mais un roi don’t la royauté aura surtout un caractère spirituel. Il sera avant tout propète, annonçant la bonne nouvelle; mais sa parole ne portera du fruit qu’après avoir souffert pour les péchés de beaucoup’ (200).

⁶⁶ J.P.M. van der Ploeg, ‘Ontvangen van de Heilige geest, geboren uit de Maagd Maria’, Heerlen 1969, 4. De brochure critiqueert de collega’s P. Schoonenberg, E. Schillebeeckx en zijn voorganger kardinaal B. Alfrink heftig

In lexicalische studies ligt zijn eigenlijke kracht, eerder dan in de analyse van grote theologische concepten. Lemmata worden onderzocht in vergelijking met het Akkadisch, Syrisch en Arabisch, zonder dat overigens latere commentaren en woordenboeken hem steeds volgen.⁶⁷ De sociografische studies beginnen ook steeds met woordonderzoek en bekijken dan de groepen die erachter staan en hun religieuze context. De studie over armoede sluit uit dat armoede een religieus ideaal zou zijn in het OT.⁶⁸ In tegenstelling tot de reëel existierende armen, ontkent van der Ploeg het bestaan van een aristocratie in het Antieke Israël. Wel zijn er uitzonderlijke gestalten geweest, maar een aparte elite heeft niet geëxisteerd.⁶⁹ De *šōt rîm* van Israël⁷⁰ behoorden volgens van der Ploeg tot een in de tijd van de Koningen ontstane groep ambtenaren⁷¹, die de schrijfkunst machtig waren en rechters, bevelhebbers en civiele machthebbers assisteerden. We zijn hier nog in de jaren vijftig. De auteur tast naar een weg tussen lexicografische gegevens en de sociaal-economische werkelijkheid van het Antieke Israël. Het zijn nuttige bouwstenen, vrij van polemieken. In 1972 publiceerde van der Ploeg een artikel 'Eschatology in the Old Testament' en daar liggen de zaken anders. Het woord 'eschatologie', 'now even crept into some texts of the second Vatican Council'⁷² En wie geen vreemdeling in theologisch Jeruzalem is ziet achter Vaticanum II namen als Ernst Bloch, Johann Baptist Metz en Jürgen Moltmann opduiken. Oude Testament, Qumran en Nieuwe Testament weerspreken volgens van der Ploeg een gebruik zoals in de theologie van de jaren zestig in zwang begint te komen: 'If one says: but we need a word to characterize the expectation connected with the hope of the coming of a new era, and for this we use eschatology....do not be angry with me when I venture to say that your term was badly coined and seems counterfeited to me'⁷³ Daar is de strijd die hij meende te moeten voeren ook doorgedrongen tot in de binnenste kring van de vakwetenschap. Dat is niet het geval met de drie grote commentaren: Spreuken (1952)⁷⁴; Prediker (1953)⁷⁵; Psalmen (I, 1971; II 1973)⁷⁶ Alledrie zijn uit de *Ketubim*, de Geschriften. Spreuken wordt uitgelegd vanuit het bredere perspectief van de oud-oosterse wijsheid maar als uitgangspunt geldt voor hem de theologisering van het Spreukenboek: de *jir'at JHWH*, de vrees van Adonaj, die uiteindelijk de hele levenswijsheid onder het beslag van de Godsnaam legt. De uitleg is begripsmatig parafraserend. Hier en daar moet van der Ploeg dieper gaan zoals bij de moeizame verklaring van Vrouw Wijsheid, die in Spreuken 8 als co-creatrix optreedt.⁷⁷ Prediker wordt door hem binnen de genuin joodse traditie, door hem rechtzinnigheid genoemd, gesteld.⁷⁸ De kloof tussen de werkelijkheidsservaring van Prediker en zijn veronderstelde belijdenis van God als schepper wordt door van der Ploeg zo geduid dat het boek over zich zelf heenwijst naar de openbaring in Christus: 'Qohelet kon de problemen waarvoor hij zich zag gesteld niet doorgronden, hij stuitte af op het mysterie Gods waarvoor hij zich deemoedig als gelovig Jood boog. Maar hij boog zich niet zonder....een kreet van

rondom het concept-antwoord op vragen uit Rome over de 'Nieuwe Katechismus'.

⁶⁷ J. van der Ploeg, 'Notes lexicographiques', *Oudtestamentische Studiën* V (1948), 142-150. Vgl. de commentaren van J.L. Koole en W.A.M. Beuken.

⁶⁸ J. van der Ploeg, 'Les pauvres d'Israël et leur piété', *Oudtestamentische Studiën* VII (1950), 270.

⁶⁹ J. van der Ploeg, 'Les »nobles« israéliques', *Oudtestamentische Studiën* IX (1951), 62.

⁷⁰ J. van der Ploeg, 'Les *šōt rîm* d'Israël', *Oudtestamentische Studiën* X (1954), 196.

⁷¹ Tegengesproken door *ThWAT* VII (1993), 1257.

⁷² J. van der Ploeg, 'Eschatology in the Old Testament', *Oudtestamentische Studiën* XVII (1972), 89-99, hier 89.

⁷³ J. van der Ploeg, 'Eschatology', 98.

⁷⁴ J. van der Ploeg, *Spreuken* (Boeken van het Oude Testament; Roermond, 1952).

⁷⁵ J. van der Ploeg, *Prediker* (Boeken van het Oude Testament; Roermond, 1953).

⁷⁶ J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen I + II* (Boeken van het Oude Testament; Roermond, 1971/1973).

⁷⁷ Van der Ploeg bestrijdt de these dat het om een hypostase zou gaan. Het argument is dat na de ballingschap een streng monotheïsme dit zou verhinderen (37).

⁷⁸ J. van der Ploeg, *Prediker*, 11.

verlangen naar verlossing te hebben geslaakt' (16).⁷⁹ Weinig commentatoren zullen hem dat zo nazeggen..

Waar van der Ploeg commentator is is hij commentor van de Psalmen. Twee kloeke delen en een directe verbinding met teksten uit Qumran en een vroomheidstraditie waarin hij zich thuis voelt. In het voorwoord van dII voelt de lezer iets wat hij vaak bij van der Ploeg mist: enthousiasme, betrokkenheid en warmte.⁸⁰ Vanuit die binding oordeelt hij met meer zekerheid, onderschrijft het verlaten van het standpunt van de Pauselijke Bijbelcommissie over het Davidisch auteurschap van een aantal psalmen, verklaart de poëtische vormen in het Hebreeuws, laat de lezer en geeft veel inhoudelijke verwijzingen. Zijn behandeling van Ps. 22 'de treffendste van alle klaagpsalmen' (149) kenmerkt zich ook door exegetische zekerheid en vrijheid, niet door voorgegeven dogmatische oordelen. V.30 wordt door hem aan het begin en het einde corrupt genoemd (159), en zo komt hij tot een exegese, waarbij in tegenstelling tot Ps 115,17 de doden vanuit de *še'ol* JHWH prijzen. Ook daar waar men zelf andere beslissingen zou nemen als van der Ploeg kruipt hij hier in de rol die de Joodse exegeet Moshe Greenberg eens van alle exegeten gevraagd heeft: allereerst advocaat van hun tekst te zijn.

De systematische redes

Hoe stelt van der Ploeg⁸¹ zich op als hij vanuit zijn vakmatige expertise bredere thema's aan moet snijden? Hier laat zich een boog beschrijven van zijn inaugurele (1951)⁸², via een rectorale oratie (1960)⁸³ naar de laatste lezing die hij voor de KNAW gehouden heeft op 13 oktober 1980.⁸⁴ In 1951 gaat het van de Ploeg om de encyclopedische plaats van het Oude Testament en de hulpwetenschappen. Hij pleit voor een betere kennis van de semitische talen en voor nadruk op de lexicografie. De populaire sociologische modellen worden bekritiseerd en de hoorder aangeraden liever zelf op reis te gaan. 'De oude Israëlieten [vertonen] in veel wezenlijke opzichten verregaande overeenkomst of zelfs identiteit met veel nu nog levende Arabieren, hetzij men hieronder de *fellachien* van Palestina en de nabuurlanden, hetzij zelfs de Bedouïenen uit de woestijn verstaat.'⁸⁵ Hier zijn we in de wereld van Wellhausens 'Reste Arabischen Heidentums'. Van der Ploeg wenst zich een exegese, die exact verklaart, met 'philologische nauwgezetheid, archeologische nauwkeurigheid, met gebruikmaking van alle goede resultaten der hulpwetenschappen', maar daarbij moet de katholieke exegeet zich houden aan de uitspraken van het kerkelijk leergezag, want 'de Christen...weet dat er tussen geloof en wetenschap geen tegenstelling bestaat'⁸⁶. Het confessionele denkraam is volledig intact. De mogelijkheid van een theologie van het Oude Testament wordt opgehouden maar wel van kritische kanttekeningen voorzien. Bij zijn rectorale oratie in Nijmegen gaat het van der Ploeg om de intermenselijke relaties in de wereld van het Oude Testament. Hij vertrekt vanuit de wetsliteratuur en vindt daar drie maximen: 1. "de 'broeder' liefhebben als jezelf, waarbij de *gēr*, de vreemde wordt ingesloten, 2. de wraak, lees 'straf' moet aan God

⁷⁹ Een dergelijke 'kreet van verlangen' is bij Job duidelijk waarneembaar, bij Prediker niet.

⁸⁰ Toch wordt ook hier de distantie tot het jodendom gepostuleerd (*Psalmen I*, 9.)

⁸¹ Hierbij blijven de lezingen voor de KNAW over Qumrân (1962) en zijn afscheidscollege: J.P.M. van der Ploeg, *Vondsten in de woestijn, het Oude Testament en het oudste Christendom* (Afscheidscollege Katholieke Universiteit Nijmegen; Katholieke Universiteit, 1979) 14 p. buiten beschouwing.

⁸² J. van der Ploeg, *Enkele beschouwingen over de theologische aard en de methoden der wetenschap van het Oude Testament*, Nijmegen/Utrecht 1951.

⁸³ J.P.M. van der Ploeg, *Mens tegenover mens in het Oude Testament*, Nijmegen/Utrecht 1960 (Rede van 17 oktober 1960).

⁸⁴ J.P.M. van der Ploeg, *Aspecten van het godsbegrip in het Oude Testament* (Mededelingen KNAW-Letterkunde NR 44 nr. 9; Amsterdam, 1981).

⁸⁵ J. van der Ploeg, *Beschouwingen*, 8.

⁸⁶ J. van der Ploeg, *Beschouwingen*, 10.

worden overghelaten en 3. de bede ‘straf mijn vijanden ook wanneer zij broeders zijn.’ Het begrip ‘broeder’, het kernbegrip uit een deuteronomistische laag in Deuteronomium, wordt bij van der Ploeg tot sleutelbegrip. ‘Men respecteerte de andere niet als andere, maar de andere als behorende tot dezelfde familie als ik, als één met mij’.⁸⁷ Steeds belicht van der Ploeg zowel de in zijn ogen donkere zijde van de religieus verwortelde sociale verhoudingen (afzonderingstheologie, Deuteronomium, Ezra en Nehemia, godsdienstig exclusivisme) als de universalistische tendensen, uitmondend in een verhandeling over het boek Jona.⁸⁸ Dan slaat hij weer de boog terug naar Esther met zijn wraakverhalen en concludeert, dat dit verhaal laat zien dat het over en weer aan elementair begrip voor elkaar ontbrak. ‘Aan waardering voor de ander, juist in zover hij een ander is, voor de persoon als persoon, was men niet toe, althans niet geheel en al’.⁸⁹ We schrijven het jaar 1960. De latere jaren waarin van der Ploeg de waarheid zoals hij die verstond, boven mensen stelde, waren nog niet aangebroken. Na zijn emeritaat in 1979 treedt hij nog een keer op in de Akademie en wel op 13 oktober 1980. Zijn thema is ‘Aspecten van het Godsbegrip in het Oude Testament’. Hij wil samenvatten waartoe hij ‘na een leven van studie en onderzoek is gekomen’.⁹⁰ Via de Septuaginta vertaling met het nominale participium van Ex. 3,14 *evgw, eivmi o` w;n* uit het Hebreeuws met een actieve verbale vorm: **hyha rva hyha** pleit hij ervoor dat de oude Exodustekst een tijdloos, abstract verstaan van ‘zijn’ niet in de weg staat. De vertaling als ‘Ik ben de zijnde’ van de zelfvoorstelling van JHWH ‘Ik ben, die Ik ben’ waarmee zowel participerende nabijheid als distantiërende souvereiniteit⁹¹ wordt bedoeld baant daarmee de weg voor het Griekse filosofische verstaan van het godsbegrip. De *creatio ex nihilo* wordt via 2 Makk. 7:28 een ‘authentieke interpretatie van Gen. 1’ genoemd, ‘zij drukt het geloof uit dat zij heeft geërfd uit het Oude Testament’.⁹² Wel wordt steeds gewaarschuwd tegen overinterpretatie, gepleit voor bescheidenheid bij onze pretentie begrippen werkelijk op het spoor te komen, maar zowel bij het verbondsbegrip als bij een stellingname over het monotheïsme klinken apologetische tonen duidelijk door. Juist op dit veld van de theologie is het contact met de vakwetenschap verloren gegaan⁹³, hetzij dat de strijd met de richting die zijn kerk na Vaticanum II is ingeslagen teveel kracht heeft gekost, hetzij door de concentratie op de Syrische overlevering.

*De publicaties over het jodendom en Kerk en Israël*⁹⁴

In het licht van de latere geschiedenis is het boek van van der Ploeg over *Het Joodsche vraagstuk*⁹⁵ uit maart 1940 niet anders dan met huiver te lezen. Dat geldt inhoudelijk, maar

⁸⁷ J.P.M. van der Ploeg, *Mens*, 10.

⁸⁸ J.P.M. van der Ploeg, *Mens*, 13-14,15.

⁸⁹ J.P.M. van der Ploeg, *Mens*, 16.

⁹⁰ J.P.M. van der Ploeg, *Aspecten van het Godsbegrip in het Oude Testament* (Medelingen KNAW-Afd. Letterkunde NR 44 nr.9; Amsterdam, 1981), 3 (363).

⁹¹ Dezelfde redevorm als Ex. 33:19 ‘Ik ben genadig voor wie Ik genadig ben, en Ik erbarm mij over wie Ik mij erbarm’.

⁹² J.P.M. van der Ploeg, *Aspecten*, 11 (371).

⁹³ De na-oorlogse ontwikkeling van o.a. theologische woordenboeken, van ‘Theologieën van het Oude Testament’ (von Rad, Zimmerli, Westermann), van studies over de ‘Geschiedenis van Israël’ (Alt, Noth, Herrmann), over het begrip ‘verbond’ (McCarthy, Perlitt) lijkt bij van der Ploeg geen rol te spelen, noch negatief, noch positief.

⁹⁴ Gezien de problematiek hebben de noten in deze paragraaf het karakter van uitvoerige citaten.

⁹⁵ J. van der Ploeg, *Het Joodsche Vraagstuk. Een maatschappelijk probleem*, Hilversum 1940. Imprimatur van 3 maart 1940. Verschenen in de ‘Gulden passer Serie: Studien voor onzen tijd’ Dat een *vraagstuk* bestaat wordt als volgt beargumenteerd: ‘het aanwezig zijn van een volk van een vreemde cultuur, vreemden godsdienst, vreemd ras, onder andere volken.’ (132) ‘In hoogen mate wordt het probleem nog verergerd door den ernstigen toestand van verval, waarin groote deelen van het joodsche volk op nationaal, zedelijk en godsdienstig gebied verkeerden’

ook voor de pretentie een wetenschappelijk verantwoorde studie te schrijven. Een smal perspectief op de werkelijkheid, gevoed door het beperkte referentiekader van de eigen traditie, leidt er toe dat religieuze en seculiere⁹⁶ anti-joodse vooroordelen naadloos met elkaar verbonden worden.

Zo komt bij hem een onheilge alliantie tot stand tussen een uit de deuteronomische verkiezingstheologie gepostuleerd Joods superioriteitsgevoel, de negatief beoordeelde Tweede Tempelperiode, het boek Esther, het antisemitisme in de voor- en vroeg-christelijke tijd onder het motto 'waar twee kijven, hebben twee schuld' enerzijds en categorisering van vermeende negatieve Joodse eigenschappen, boven-proportionale Joodse invloed op het maatschappelijk leven en verantwoordelijkheid voor nationaal, zedelijk en godsdienstig verval anderzijds. Een na te streven oplossing⁹⁷ zou kunnen bestaan in de beperking van vrijheden.⁹⁸

Als antisemitisme heeft van der Ploeg dit zelf niet verstaan, integendeel hij wil met zijn studies explosies van antisemitisme verhinderen.⁹⁹ Ook zijn steile uitspraken relativeert hij

(132).

⁹⁶ J. van der Ploeg, *Het Joodsche Vraagstuk*: Joden hebben buitengewone grote rol in het ontstaan van het moderne kapitalisme (96), maar ook in het socialisme en marxisme (97). 'Onder de verspreiders der godloosheid vindt men weer veel Joden', 'Naar verhouding uitzonderlijke groot is tenslotte het aantal Joden, dat men vindt als auteurs van pornografie, prikkelromans, slechte film en toneel, twijfelachtig cabaret e.d.' (97). 'In ons land is er onlangs de aandacht op gevestigd, dat drie van de zeven leden van het bestuur der "Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming" Joden zijn' (98). 'Maar onder pornografen, bedriegers, oplichters, godloozen, sexuele hervormers, geboortebepalers, vindt men even goed niet-Joden als Joden' (98) 'Dat de laatsten zo sterk vertegenwoordigd zijn, bewijst dat het Jodendom nog sterker in verval is dan zijn omgeving, en verder dat de Jood, ook op dit gebied, beter "slaagt" dan de niet-Jood' (98).

Volgens van der Ploeg is het onmogelijk voor een jood tot een andere volk dan het joodse te gaan behoren: 'In het gedrag der Joden, die sinds 1933 uit Duitschland zijn verdreven, kan men een bevestiging zien, dat zij geen echte Duitschers waren. Niet alleen dat zij voor den oorlog overal ter wereld hielpen den internationalen boycot tegen het duitsche volk te organiseren, velen trachten zelfs de duitsche taal te vergeten. Hoe men over dit alles ook moge denken, zóó handelt men niet ten opzichte van zijn eigen volk' (37). Bizar is de argumentatie op p. 48 n 26. Joodse studenten slaan geen college over, zij wilen zo spoedig mogelijk de graad behalen om te kunnen 'verdienen'. 120: 'Als volk en ras hebben de Joden eigenschappen, die bij anderen afkeer jegens hen opwekken. Reeds het joodsche uiterlijk stoot velen af en verder ook de joodsche manieren, de lawaaierigheid, opdringerigheid, het gebrek aan bescheidenheid, enz. van velen. Waar veel Joden samen zijn, in hotels, restaurants of andere gelegenheden blijven de niet-Joden liever weg of worden zij ook wel weggedrongen. Bepaalde eigenschappen stellen hen in staat plaatsen, ambten, betrekkingen, enz. te veroveren, die ook de niet-Jood gaarne heeft, terwijl zij, eenmaal in die posities gekomen, ze vaak gebruiken om andere Joden eenzijdig te begunstigen. Uit den Talmud blijkt, dat zij er in vroeger tijd een eigenaardige moraal op na hielden, terwijl zij zelfs wettig toegestane middelen kenden om op slimme wijze hun eigen (d.i. naar hun opvatting: Gods) wetten te ontduiken.'

⁹⁷ J. van der Ploeg, *Het Joodsche Vraagstuk*: Als oplossingen worden afgewezen 1) assimilatie (135). Van niet-joodse kant is die ook niet gewenst: 'Afgezien nog van het zo moeilijke geval der rassenhygiene, lijkt dit niet het geval' (136). 2) uitdrijving helpt niet, verplaatst het probleem en treft schuldigen en onschuldigen 3) Zionisme (Palestina is te klein, bovendien zou het waarschijnlijk marxistisch worden) (137) 'Iets anders is het, of men alle Joden der wereld niet zou kunnen bijeenbrengen in een nog braak liggend land, bijv. de drie Guyana's, waar zij dan verder zouden kunnen leven als een volk met een eigen land en eigen staatkundige organisatie. Waarschijnlijk zal hier echter nooit iets van komen, daar aan een der daarvoor meest noodzakelijke voorwaarden: een sterke dwang door alle staten ter wereld op hen uitgeoefend, wel nimmer voldaan zal worden.' (137).

⁹⁸ J. van der Ploeg, *Het Joodsche Vraagstuk*, 146: 'De houding van den Christen tegenover den Jood zij zowel een rechtvaardige als een liefdevolle. De Christen streve ernaar, den Jood recht te doen wedervaren, maar hij zie er uit sentimentaliteit niet tegen op, diens vrijheden, indien noodig, te beperken.'

⁹⁹ J. van der Ploeg, *Het Joodsche Vraagstuk*, 134, 140: 'Is er een Joodsch vraagstuk, dan dienst men het ook te pogen het op te lossen. Het te verzwijgen, zoals tegenwoordig op groote schaal geschiedt, maakt de zaak maar erger, niet beter; het leidt immers tot een opeenhoping van anti-joodse en antisemitische springstof, waarvan men de ontploffing op een zeker ogenblik niet meer zal kunnen verhinderen. Men vleie zich niet met de hoop, dat dit in onzen tijd of in ons land niet meer zal gebeuren: meer dan 20 eeuwen geschiedenis hebben het tegendeel

zelf. Niettemin is het argumentatiepatroon er steeds één van twee stappen voorwaarts en maar één stap terug. Ondanks alle noodzakelijke relativisering bij het oordeel van een later geborene en bij het onvoldoende kunnen en willen honoreren van de toenmalige taal van de tijdgeest kan het oordeel niet anders luiden dan dat deze studie pseudo-wetenschappelijk, historisch naïef¹⁰⁰ en theologisch gevaarlijk¹⁰¹ is.

Veertien jaar later (1954) schreef van der Ploeg een studie over de verhouding tussen de (R.K.) Kerk en Israël.¹⁰² Hij vertegenwoordigt het dan nog klassieke standpunt. Door het niet aanvaarden van het Evangelie is de Kerk in de plaats gekomen van Israël. Er zijn geen twee wegen. Geen twee volken van God naast elkaar. De verwijdering tussen beide groepen begon met de moord op de stichter van het christendom, de haat kwam eerst van Joodse zijde.¹⁰³ Toch lijkt hij iets meer geschrokken over wat antisemitisme¹⁰⁴ teweeg kan brengen, zich iets meer bewust te zijn van het geheim, waarvan Paulus spreekt wanneer het over het Joodse volk gaat.

Dat wordt weer teniet gedaan door de kilheid waarmee het kerkrechtelijk standpunt wordt verdedigd over doop en opvoeding van Joodse kinderen¹⁰⁵ door christelijke pleeggezinnen in en na de Tweede Wereldoorlog. 'In een heel aantal gevallen zal men met recht kunnen aannemen dat de ouders tegen een Christelijke opvoeding geen bezwaar zouden hebben gemaakt in ruil voor het redden van het leven hunner kleinen.'¹⁰⁶ Verder zijn kinderen niet een zodanig bezit der ouders dat zij er mee kunnen doen wat ze willen, zo zelfs dat ook niet uitgesproken en alleen maar vermoede wensen moeten worden opgevolgd.'¹⁰⁷

Toch is er iets van beweging te bespeuren.¹⁰⁸ Het *mysterion* van de 'redding' van heel Israël (Rom 11:25v.) houdt hij open. En ondanks vervangingsmodel¹⁰⁹ van van der Ploeg kan de

bewezen.'; 'Laat men antisemitisme en Jodenhaat vrij voortwoekeren, dan komt het tot uitbarstingen waarvan de Jood het slachtoffer wordt en die de Jodenvervolgers ontoren'.

¹⁰⁰ Dat geldt niet alleen voor de geschiedenis van de Joden in de nieuwere tijd, maar ook voor de reconstructie van *Ancient Israel*.

¹⁰¹ Wel is het goed te signaleren dat de anti-Joodse vooroordelen niet automatisch tot een pro-Duitse houding zouden leiden tijdens de bezetting zoals indertijd door de pers wel werd gesuggereerd. Door de broer van Jan van der Ploeg werd een dergelijke houding ten stelligste ontkend met een verwijzing naar gezamenlijke onderduiktijd. Het zou kunnen zijn dat hier parallelen te vinden zijn met de Gereformeerden, die via hun voorman Abraham Kuiper eveneens met anti-Joodse vooroordelen werden geïndoctrineerd, óók een theologisch vervangingsmodel hanteerden, maar tijdens WO II tot de actiefste verzetsstrijders moeten worden gerekend.

¹⁰² J. van der Ploeg, *De Kerk en Israël*, Hilversum 1954. Imprimatur 25 januari 1954.

¹⁰³ J. van der Ploeg, *Kerk*, 23: 'Aan het scheidingspunt staat de dood van de Stichter van het Christendom, door of namens de andere partij (=Jodendom) veroorzaakt; de gevoelens die deze partij bezielde heeft zij eeuwen lang niet laten varen en als reactie daarop ontstond bij de Christenen al dadelijk een sterke afkeer van de anderen, aan wie men de moord op Gods Zoon verweet. Wie de geschiedenis der volkeren en godsdiensten kent, behoeft zich niet te verwonderen dat na zulk een begin de gevolgen ernstig zijn geweest.'

¹⁰⁴ J. van der Ploeg, *Kerk*, 62v. 'Aangezien het zo vanzelf spreekt, dat de Jodenhaat in strijd is met het diepste wezen van het Christendom, heeft de Kerk het alleen maar bij uitzondering nodig geoordeeld hem te veroordelen.'(sic!). 'Het is daarom een plicht van de Christen het antisemitisme vooral in eigen kring te bestrijden, waarbij hij echter mag hopen dat dit laatste hem van Joodse zijde niet moeilijk wordt gemaakt'(sic!) 'Moord..zich vergrijpen aan hun rechtmatig bezit..., verdenken van misdaden..., verbanning van honderdduizenden, zijn zwarte bladzijden in de geschiedenis van het Christendom' (46).

¹⁰⁵ J. van der Ploeg, *Kerk*, 'Men kan aannemen, dat de meeste verdwenen (sic!) Joodse ouders wel niet zullen hebben gewenst dat hun kind Christelijk zou worden opgevoed. Is men in geweten verplicht zich na de dood der ouders aan die wens te houden? Wanneer zulk een wens nooit duidelijk is uitgesproken valt het moeilijk een antwoord te geven omtrent wat men strict verplicht is te doen ..'

¹⁰⁶ Glosse in mijn exemplaar in het handschrift van een vroegere voorzitter van de afdeling Letteren van de KNAW: 'afschuwelijk!'

¹⁰⁷ J. van der Ploeg, *Kerk en Israël*, 57.

¹⁰⁸ J. van der Ploeg, *Kerk*, 58: 'de katholieke denkt over het heil van veel niet-katholieken minder pessimistisch dan men dit vroeger deed. ... Hij zal dan de kans dat een gedoopt Joods kind, dat buiten de kerk wordt opgevoed, de doopgenade toch behoudt, hoger aanslaan dan vroeger...' (58)

gelovige Jood nu deel hebben aan de gevolgen van de uitverkiezing van het oude Israël.¹¹⁰
Het zijn kleine stappen, maar toch ...

Slot

De door mij aan het begin geciteerde Wellhausen vatte het levensbericht van Ewald, kernachtig samen in de zin: 'Mit der Welt im Streit und mit Gott im Frieden starb er',¹¹¹ Zo kan ook op het leven van ons medelid van der Ploeg worden teruggekeken. Zijn ongebroken levenslijn was het Syrisch Christendom in Zuid-India. Daar heeft hij zijn wetenschappelijke lauweren verdiend en daar was hij thuis. Zijn verdienste voor het Qumran-onderzoek in Nederland moet zeer hoog worden ingeschat. De breuken liggen bij de relatie met zijn kerk waarvan hij was een meer dan trouwe zoon was. Zijn tragiek bestond er in dat die kerk veranderde, maar hij niet. Het laatste gedeelte van zijn leven is eenzaam geweest zoals hij een medestander enige jaren geleden schreef.¹¹² Vanuit die kring werd hij ondanks alle strijdvaardigheid en polemieken, eerlijk, menselijk bescheiden en in de persoonlijke omgang vriendelijk genoemd. Aan het eind van zijn boek over de Thomas-Christenen in Zuid-India beschrijft hij met heimwee oude liturgische gebruiken. Eén daarvan is een *ceremonica vetustissima* waarbij na de gebeden de oudste priester de handen van alle participanten in de zijne neemt als teken van vrede.¹¹³ Die vrede is hem toe te wensen.

<p>©e.noort Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen Amsterdam – The Netherlands</p>
--

¹⁰⁹ J. van der Ploeg, *Kerk*, 26: 'de oude heilsorde is onherroepelijk tot afsluiting gekomen.'

¹¹⁰ J. van der Ploeg, *Kerk*, 79.

¹¹¹ J. Wellhausen, 'Heinrich Ewald', *Festschrift zur Feier des 150jährigen Bestehens der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, Berlin 1901, 61-81 = J. Wellhausen, *Grundrisse zum Alten Testament*, hrsg. von R. Smend (Theologische Bücherei 27; München, 1965), 120-138, hier 137.

¹¹² Brief aan David Berger 7.3.1999.

¹¹³ J.P.M. van der Ploeg, *Christians of St. Thomas*, 286.